

Інститут Педагогіки АН України

На правах рукопису

ЛИСАК Віра Миронівна

**ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ НАРОДНОГО КАЛЕНДАРЯ
БОЙКІВ І ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ У ВИХОВНОМУ
ПРОЦЕСІ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ**

13.00.01 - теорія та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1996

Дисертація є рукописом

Робота виконана в Інституті педагогіки АПН України

Науковий керівник- кандидат історичних наук
СТРУНКА Марина Львівна

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, старший
науковий співробітник
ВОЛОШИНА Ніла Йосипівна

кандидат історичних наук, старший
науковий співробітник Інституту
фольклористики та етнології НАН України
БОНДАРЕНКО Галина Борисівна

Провідна установа- Львівський державний університет
ім. І. Я. Франка

Захист відбудеться " 14 " червне о 15 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.32.02.

в Інституті педагогіки АПН України

(252001, м. Київ-1, вул. Трьохсвятительська, 8).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині Інституту
педагогіки АПН України

Автореферат розісланий 14 травня 1996

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

ЛННБ ім. В. Стефаника
АН України

професор М. П. Легкий

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми. В умовах розбудови незалежної Української держави і духовного оновлення суспільства зростає роль національної школи як головного осередку виховання особистості. Саме тому в школі поступово формуються нові методологічні засади освітньої роботи серед молоді, обґрунтовується і практично реалізується національна система виховання. Утвердження її стає "пріоритетним напрямом розвитку сучасної педагогічної теорії і практики" (Національна система виховання (концепція). Проект. — Київ: Либідь. — 1991, с. 2).

Актуальність проблеми дослідження визначається значним науково-практичним потенціалом багатовікового народного педагогічного досвіду виховання дітей та молоді на місцевих народних святах, звичаях, обрядах, традиціях. Звернення до джерел народної мудрості і духовності, зокрема, до традиційних свят, звичаїв, обрядів, які мали важливе освітньо-виховне значення, відбувалося з початку становлення педагогічної науки. Окремі аспекти виховання на принципах природовідповідності, культуровідповідності, народності досліджував ще Ян Амос Коменський, ідеї якого розвивали і втілювали найвидатніші українські педагоги свого часу — Г. Сковорода, О. Духнович, І. Бартошевський, І. Огієнко, С. Русова, Г. Ващенко.

Особливу увагу приділяв народним засобам виховання дітей і молоді у шкільній практиці відомий педагог В. Сухомлинський. Ґрунтовні наукові дослідження різних аспектів педагогічних поглядів народу і його виховного досвіду здійснили М. Стельмахович, Є. Сявавко, Т. Мацейків. У їхніх працях науково розроблялися головні ідеї, основні принципи та засоби народної педагогіки, зокрема й народного календаря.

Особливої значущості та актуальності ця педагогічна проблема набуває нині, у часи розбудови української національної школи, основою якої має стати система національного виховання. Ось чому важливо спинитися на двох провідних компонентах змісту освіти, навчання і виховання: загальнонаціональному і регіональному.

Теоретичні основи, положення, висновки і узагальнення щодо національного компоненту у змісті сучасного виховного процесу містяться у монографічних дослідженнях та наукових публікаціях П. Кононенка, Р. Скульського, П. Ігнатенка, Ю. Руденка, М. Стрункої, А. Богуш, В. Постового. Власний досвід реалізації даного компоненту у шкільній практиці активно пропагують вчителі: Л. Іваннікова, Т. Савчин, В. Каюков.

Важливо, що в останні роки розвитку української системи виховання науковці і педагоги прийшли до осмислення і впровадження регіонального змісту у базовий компонент національної освіти. На сьогодні створено ряд регіональних програм з народознавства (С. Жупанин, В. Цимбалюк, І. Пилипів), а також наявні перші концепції регіональної школи. Зокрема, концептуальні положення регіональної школи Гуцульщини розробив П. Лосюк, канд. пед. наук, педагог—практик із с. Яворів Косівського району, що на Івано-Франківщині, де передбачено використання педагогічних можливостей гуцульщинознавства в контексті системи національного виховання.

Проблема вивчення народного календаря певного регіону та його використання у виховному процесі школи набуває тим самим особливої актуальності у сучасній педагогічній теорії і практиці. Адже народний календар, як результат колективної пізнавальної діяльності та народної творчості багатьох поколінь, включає емпіричні прагматичні знання та духовні морально-етичні цінності, що є винятково важливими для національного виховання дітей і молоді.

Педагогічний аспект народного календаря бойків -- українських горян досліджується не випадково, адже Бойківщина -- специфічний регіон, де за словами І. Франка "збереглися цілі пласти недоторканої духовної культури". Особлива консервативність традиційно-побутової культури горян пов'язана з їхньою ментальністю: глибокою набожністю, безпосередністю, щирістю, почуттями власної гідності і вільнолюбності.

Отже, у самій сутності народного календаря бойків як соціального і педагогічного явища закладені елементи народної дидактики та виховного досвіду, що зумовило актуальність потреби його дослідження як важливого засобу національної системи виховання в цілому.

Ступінь наукової розробки проблеми. Народна календарна обрядовість українців і бойків, зокрема, ефективно розроблялася у галузях різних суспільних наук -- філософії, соціології, історії, фольклористики, етнографії. Загальний огляд літератури та теоретичні узагальнення про слов'янські календарні свята та обряди містяться у дослідженнях С. Токарева, В. Проппа, В. Чичерова, В. Горленка. Цікаві міркування та припущення щодо семантики, атрибутики, обрядових ритуалів стародавнього дохристиянського народного календаря знаходимо у М. Костомарова, Г. Булашева, В. Гнатюка, І. Огієнка.

Досліджувалися народні календарні свята і обряди як синтез староукраїнської дохристиянської та нової християнської культури у наукових працях С. Килимника, К. Кутельмаха, О. Воропая, В. Курочкіна.

Народний календар українців, у контексті якого досліджується бойківський, здавна привертав увагу педагогів (О. Духнович, І. Бартошевський, І. Огієнко), філософів (Д. Чижевський, І. Мірчук, В. Янів), істориків (М. Костомаров, М. Драгоманов, Г. Булашев, С. Килимник, В. Заклинський), етнографів (Ф. Вовк, О. Воропай, А. Пономарьов, Р. Кирчів), літераторів (І. Нечуй-Левицький, Б. Грінченко, Г. Хоткевич, М. Устиянович). Загалом, поняття "народний календар" педагоги П. Ігнатенко, Ю. Руденко, М. Стельмахович, Р. Скульський, Б. Ступарик визначають як систему історично зумовлених дат, подій, народних свят, обрядів, звичаїв. Сучасні етнографи А. Пономарьов, С. Павлюк, Г. Горинь, Р. Кирчів сходяться на думці, що народний календар є виразником "духовного світу українства" і становить систему народних знань. Інші дослідники (А. Буткевич, І. Климишин, Г. Лозко) поняття "народний календар" ототожнюють з терміном "народна хронологія". У релігійній літературі народний календар значною мірою вважається церковним.

Отже, у науковій літературі поки що не існує єдиного і загальноприйнятого визначення поняття "народний календар". На нашу думку, народний календар як педагогічне явище — це система традиційно створених свят, звичаїв, обрядів, які мають високий освітньо-виховний потенціал. Цілісний аналіз народного календаря потребує розгляду найважливіших його аспектів.

Народний календар бойків, як відомо, досліджувався з XVIII-поч. XIX ст. в етнографічному плані, як на науковому так і на емпіричному рівнях. Найповніший цілісно записаний і композиційно довершений емпіричний матеріал народних свят, звичаїв і обрядів знаходимо у Ф. Ржегоржа і М. Зубрицького. У визнавальному етнографічному плані народний календар бойків став предметом дослідження у найбільш ранніх працях І. Любича—Червінського, І. Вагилевича, Я. Головацького, згодом — І. Франка, В. Гнатюка, О. Франко, І. Кузіва, Ю. Кмітя, В. Охримовича та інш. У 30-і роки XX ст. на сторінках "Літопису Бойківщини" з'явилася низка етнографічних записів М. Зипича, М. Турянської, І. Близнака, О. Дучимінської, О. Мисевич, В. Стинавської, які значно розширили діапазон саме освітньо-виховних можливостей народного календаря бойків. Сучасні етнографи аналізували народний календар бойків у різних аспектах: це відомі ґрунтовні розвідки Р. Кирчіва, Н. Здоровеги, М. Утриска, Г. Горинь та інших.

Останніми роками поглибився інтерес до проблем соціальних, естетичних, етнопсихологічних та виховних функцій народних свят, звичаїв, обрядів, традицій. Виділяються наукові праці в галузі релігієзнавства (В. Москалець), фольклористики (В. Пригорницький, Г. Бондаренко, Л. Орел, С. Лунь), культурно-просвітницької роботи (І. Баронтайте, Ю. Парашин). Активно розробляється методика використання матеріалів народної педагогіки у різних формах виховання: трудовому (Т. Мацейків), економічному (Н. Бабаєва), патріотичному (Ж. Мустафаєва), моральному (С. Нікітчина, О. Гасанов), природоохоронному (В. Скутіна, Л. Похила).

Найновіші праці Л. Безгласної, Б. Гонського, В. Коротеєва, Т. Махінова, Д. Федоренка присвячені питанням виховання засобами народної педагогіки гуманізму, милосердя та інших моральних якостей особистості. Всі ці педагогічні набутки становлять особливий інтерес для нашого дослідження, що являє собою науково-педагогічний розгляд і аналіз народного календаря бойків і його використання у виховному процесі сучасної школи.

Наукових досліджень з питання використання народного календаря як засобу національного виховання учнів у загальноосвітніх школах конкретного регіону на сьогодні ще фактично немає. Відсутність будь-яких ґрунтовних педагогічних досліджень з даної проблеми пояснюється тим, що:

- народний календар як засіб національного виховання офіційно не визнавався радянською педагогічною наукою;
- у часи становлення української національної школи не розроблено цілісної педагогічної концепції національного виховання з урахуванням національного і регіонального компонентів у змісті освіти;
- практичне використання народного календаря бойків у виховному процесі проводиться на аматорському рівні і, на жаль, ще не зацікавило сучасних науковців.

Таким чином, назріла потреба цілісного педагогічного дослідження народного календаря бойків та його використання у національному вихованні учнів відповідно до освітньо-виховних завдань сучасної школи. Цим і обумовлюється вибір назви дисертації: "Педагогічні аспекти народного календаря бойків та його використання у сучасній школі".

Об'єкт дослідження — навчально-виховний процес у загальноосвітніх школах бойківського регіону України.

Предмет дослідження — зміст, форми і методи виховання учнів засобами народного календаря бойків.

Мета дослідження — науково обґрунтувати необхідність вивчення народного календаря бойків у національному вихованні учнів, виявити форми і методи його використання у виховному процесі школи.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що вивчення і засвоєння учнями змісту та освітньо-виховних можливостей народного календаря сприятиме формуванню високої духовної культури особистості, її національної свідомості і самосвідомості, світоглядних основ, а також глибокого пізнання історичного і духовного розвитку своєї етнічної спільності. Ефективність виховного процесу зможе досягнутися за таких умов:

1). Створення певної виховної системи з чітким визначенням мети, завдань, змісту, форм і методів практичного використання народного календаря бойків.

2). Вироблення науково-методичних рекомендації для батьків та вчителів щодо цілісного вивчення і функціонування календарної обрядовості.

Відповідно до мети і гіпотези нами визначені такі завдання:

1. Узагальнити і систематизувати педагогічний та етнографічний, науковий та емпіричний матеріал про народний календар бойків, виявити його сутність, внутрішню структуру і регіональні особливості, пов'язані з ментальністю етносу.

2. Проаналізувати досвід педагогів, філософів, народознавців з проблем виховного потенціалу народного календаря.

3. Здійснити відбір знань з народного календаря бойків, які мають освітнє значення; науково-методично обґрунтувати їх використання у виховній роботі сучасної школи.

4. Визначити зміст, форми і методи використання народного календаря у національному вихованні учнів.

Методологічну основу дослідження становлять філософські положення теорії пізнання об'єктивної дійсності емпіричними засобами та відображення її в своєрідних формах народного світобачення, світорозуміння, що закладені в календарній обрядовості етносу. Дослідження базується на засадах концепції національного виховання, єдності загальнолюдських і загальнонаціональних цінностей у вихованні.

Для розв'язання поставлених завдань було використано комплекс методів дослідження: теоретичний аналіз наукової літератури, порівняння, узагальнення і систематизація здобутих фактів, педагогічне спостереження, дослідницька бесіда, анкетування, вивчення звітної документації, опрацювання і узагальнення передового педагогічного досвіду.

Педагогічне дослідження проводилося у загальноосвітніх школах Турківського, Старосамбірського районів Львівської області протягом 1990—1995 рр. І можна визначити такі етапи науково-педагогічного пошуку.

На першому етапі (1990—1992) — проводилося вивчення етнографічної, педагогічної, історичної, соціологічної, філософської, психологічної, релігієзнавчої літератури з даної проблеми, а також визначення об'єкта, предмета і завдань дослідження, розробка наукової гіпотези, вихідних теоретичних положень, методичних рекомендацій до уроків народознавства, укладався посібник на основі етнографічних матеріалів народного календаря бойків.

На другому етапі (1992—1993 рр.) відбувалося здійснення констатуючого, а згодом формуючого експерименту. На цьому етапі проводилися педагогічні спостереження, анкетування, дослідницькі бесіди, інтерв'ю, вивчалася звітна документація Українського державного центру туризму і краєзнавства, районних методичних кабінетів, аналізувалися педагогічні публікації місцевої преси з дисертаційної проблеми.

Завершення пошукового експерименту, здійснення всебічного аналізу позитивних і негативних тенденцій у виховному процесі відбувалося на третьому етапі. На цьому етапі проводилися узагальнення, систематизація і оформлення результатів наукового дослідження, а також сформульовані висновки і підготовлені практичні рекомендації щодо використання народного календаря бойків у виховному процесі сучасної школи (1993—1995).

Основними джерелами дисертації були: праці видатних українських педагогів Г. Сковороди, О. Духновича, І. Бартошевського, І. Огієнка, С. Русової, Г. Ващенка, присвячені різним аспектам теорії і практики виховання на матеріалах народного календаря, наукові здобутки українських етнографів, істориків, філософів І. Вагилевича, М. Головацького, І. Франка, І. Кузіва, М. Зубрицького, О. Партицького, Д. Чижевського, І. Мірчука, В. Яніва, а також літературні твори Д. Устияновича та Ф. Заревича.

У дисертації використовувалися теоретичні положення Законів України про освіту, "Про статус гірських населених пунктів" різноманітні концепції національного виховання учнів, інформаційні збірники Міністерства освіти України та галузеві науково-методичні посібники.

Окрему групу джерел становлять іншомовні праці польських, російських, чеських, німецьких дослідників І. Червінського, І. Коперницького, Ніла Попова, Ф. Ржегоржа, Н. Бідермана, які цікавилися традиційно-побутовою культурою українських горян і вивчали її. В дисертації використані також архівні джерела, зокрема Відділу рукописів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України, Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН України, а також дисертації і автореферати з етнопедagogічних проблем.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що досліджувані освітньо-виховні можливості народного календаря бойків — феноменального явища мають доцільне використання в популяризаторській, науково-дослідницькій та краєзнавчо-пошуковій діяльності, що забезпечує єдність родинного та національного виховання у сучасній школі бойківського регіону.

Теоретична значущість полягає у визначенні фундаментальних принципів, наукових підходів, рушійних факторів виховного впливу педагогіки народного календаря бойків та обґрунтування його значення як одного з найдієвіших засобів формування високої духовної культури особистості.

Практичне значення роботи в тому, що розроблено зміст, форми та методи виховної діяльності учнів на матеріалах народного календаря бойків та науково-методичні рекомендації щодо його практичного використання. Результати дослідження можуть бути використані у створенні народознавчих програм, посібників і підручників з етнопедagogіки. Узагальнений досвід національного виховання на матеріалах народного календаря методично допоможе заступнику директора школи з національного виховання у складанні річного плану виховної роботи, а також педагогам, учням, студентам у проведенні фольклорних свят, фестивалів, конкурсів, етнографічних експедицій.

Вірогідність одержаних результатів дослідження, його основних наукових висновків забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних теоретичних положень, застосуванням різноманітних взаємодоповнюючих методів, адекватних об'єкту, предмету, цілям і завданням дослідження та об'єктивним історико-педагогічним аналізом документальних, наукових, літературних та інших джерел.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертації обговорювалися і дістали позитивну оцінку в лабораторії проблем історичної освіти Інституту педагогіки АПН України. Результати роботи доповідалися на Міжвузівській звітній науковій конференції "Проблеми педагогічної науки в умовах розбудови національної школи" (Київ, 1995), Всеукраїнській науково-практичній конференції "Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність" (Черкаси, 1995), Всеукраїнській науково-практичній конференції "Українське народознавство і проблеми виховання учнів" (Івано-Франківськ, 1995). Результати дослідження знайшли відображення також у публікаціях на сторінках журналу "Рідна школа" (Київ, №3—4, 1994), діаспорного видання "Літопис Бойківщини" (ЗСА. — Канади, Ч.1./55/66, 1995), фольклорно-етнографічного часопису "Народознавство" (Київ, №21, 1995), газет "Бойки" (Дрогобич, 1995), "Основа" (Львів, 1993, 1995), "Бойківщина" (Турка, 1994, 1995), в рукописному посібнику з регіонального календаря для вчителів та учнів.

На захист виносяться такі положення:

1. Народний календар — об'єктивне соціально-педагогічне явище, спосіб акумуляції та передачі наступним поколінням духовних, морально-етичних цінностей та важливих народних знань.

2. Виховання дітей та молоді на основі народного календаря бойків становить собою цілісну емпіричну систему, що ґрунтується на принципах природовідповідності, культуровідповідності, народності. Календар є цінним довідником з народознавства і краєзнавства, а також господарської діяльності народу.

3. Основними умовами ефективного використання народного календаря бойків як засобу виховання у сучасній шкільній практиці є:

- послідовне і цілеспрямоване ознайомлення з ним учнів та залучення школярів до традиційних різновидів пізнавальної діяльності;

- систематичне використання засобів, методів, прийомів бойківської етнопедагогіки у національному вихованні шкіл регіону та у родинному вихованні;

- забезпечення взаємодії школи, сім'ї та громадськості з питань національного виховання учнів.

Структура дисертації. Робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку основної використаної літератури та додатків.

Обсяг дисертації — 161 сторінка. Список основних використаних наукових джерел включає 305 найменувань та 13 назв архівних документів.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обгрунтована актуальність дослідження, ступінь досліджуваності проблеми, визначені об'єкт, предмет, мета і завдання роботи, розроблено методологічні основи та методи, подається вірогідність результатів, розкривається наукова новизна, теоретична і практична значущість роботи, сформульовані основні положення, що виносяться на захист.

У першому розділі "Народний календар бойків в теорії і практиці виховання дітей та молоді" цілісно розглядається пізнавальний і виховний потенціал народного календаря як провідного засобу виховання. Аналізуючи соціально-педагогічний аспект народного календаря, досліджуємо його глибинний зміст,

внутрішню структуру, основні компоненти соціального досвіду. Оскільки у науковій літературі не існує єдиного і загальноприйнятого визначення терміну "народний календар", розкриваємо його суть, яку складають такі змістові компоненти: землеробський, педагогічний, природничо-астрономічний і релігійний, виходячи з позицій дослідників аграрної (сільськогосподарської) і солярної (космогонічної) теорії походження народних свят.

У педагогічному аспекті календар являє собою систему народних свят, звичаїв, обрядів, традицій, які сформувалися історично, і мають важливі освітньо-виховні можливості. Народний календар досліджується як соціально-педагогічне явище, специфічний спосіб акумуляції та передачі наступним поколінням раціональних знань та цінних надбань виховного досвіду свого народу, етнічної спільності, роду, родини. Найбільш важливими компонентами соціального досвіду народного календаря, на нашу думку, є: а) інформативні (народні знання, світоглядні уявлення); б) ціннісні (виховні ідеали, ціннісні орієнтації); в) нормативні (соціальні установки, норми моралі, правила поведінки); г) діяльнісні (способи пізнавальної діяльності, види сільськогосподарської роботи). Все це дає підстави досліджувати генетичні корені народного календаря, етапи його становлення, органічний зв'язок з етнопсихологією народу.

У розділі розглядається народний календар українських горян-бойків як явище неординарне, оригінальне в українській етнографії та народній педагогіці. Феномен народного календаря бойків полягає у тому, що це компонент традиційно-побутової культури, яка віками зберегла свою недоторканість, архаїчність і високу духовність. Дослідження феномену народного календаря українських горян-бойків викликане особливими історичними природничо-кліматичними, соціально-економічними умовами, які враховує і Закон "Про статус гірських населених пунктів".

У семантичну структуру народного календаря українських горян входять такі компоненти: календарна обрядовість: народні свята, звичаї, обряди, народні знання, народне літочислення; історичні елементи: дохристиянські і християнські; способи творення: церковно-народний, філологічний, календарний; функціональні засоби: діяльнісний, пізнавальний, розважальний та ритуально-символічний.

У дослідженні звертаємо увагу на регіональні особливості народного календаря бойків, які впливають із ознак менталітету українських горян, а також особливої набожності, консервативності духовної культури, глибокого зв'язку із специфічними формами обрядово-календарної поезії. Порівнюючи народний календар бойків з календарем гуцулів, поліщуків та іншими календарями, визначаємо близький їх ідейно-тематичний зміст та специфіку функціонування у кожному регіоні.

У розділі враховано опрацювання народного календаря бойків у наукових статтях, розвідках, монографіях, етнографічних описах та нарисах.

У роботі вагоме місце відводиться аналізу наукової спадщини М. І. Зубрицького, зокрема його праці "Народний календар". М. І. Зубрицький — сільський священник, громадський діяч, глибокий науковець дав зразок найповнішого народного календаря бойків, який став основним матеріалом даного педагогічного дослідження.

У розділі розглядаються освітньо-виховні можливості календаря пов'язані із світоглядними уявленнями і віруваннями, етнопсихологічними особливостями горян, консервативністю їх традиційно-побутової культури. Народний календар як раціональна система заохочує до сільськогосподарської діяльності: землеробства і скотарства, лісництва, ремісничої, ковальської, килимарської справи, що пов'язане із специфічними умовами регіону.

Духовний (ілюзійний) компонент народного календаря виявляється в особливій пошані до хліба ("карачуна"), часнику-захисту від бід і напастей, повазі до залізних речей (сокири, ножа), великодньої писанки і паски, зеленого клечання, що стаповлять єдність народних звичаїв, обрядів, традицій і усної народної творчості. Конкретно досліджуються педагогічні функції народного календаря відповідно до річних циклів: зимового, весняного, літнього та осіннього.

Виховні можливості народного календаря повинні знайти свій вияв у моральному, трудовому, розумовому, естетичному, фізичному, загалом у національному вихованні. Виховний і освітній потенціал народних свят, звичаїв, традицій календарних циклів і в наш час може успішно впливати на формування моральних основ особистості, виробляти певний виховний ідеал, сприяти інтелектуальному, естетичному, фізичному розвитку дітей та молоді. Народні календарі свята, обряди, звичаї, традиції, що культувалися здавна в родинному та громадському вихованні, якнайповніше впливали на формування духовної культури особистості.

У другому розділі дисертаційного дослідження "Творче використання календаря бойків у сучасному національному вихованні учнів" розглядається проблема виховання учнів на матеріалі народного календаря бойків у сучасній шкільній практиці. Доцільність застосування розглядуваного народного календаря у сучасному виховному процесі визначається тим, що для нього характерні:

— багатий духовно-моральний потенціал в основі якого єдність загальнолюдських і загальнонаціональних цінностей, необхідних для виховання підрастаючих поколінь;

— практична спрямованість та відповідність до тенденцій загального розвитку національної освіти з урахуванням її регіонального компоненту;

— педагогічний механізм передачі позитивного соціального досвіду гармонійних відносин людини і сфери духовного світу, що забезпечує об'єктивний процес спадкоємності поколінь та їх духовного розвитку;

— відповідність меті і завданням національного виховання, що сприяє різноманітності форм і методів виховного процесу.

У процесі анкетування батьків та учнів на основі педагогічних спостережень, співбесід, інтерв'ю виявлено доцільність використання матеріалів народного календаря свого регіону у шкільному виховному процесі. Визначення і врахування сформованості рівнів духовної культури школярів сприяло педагогічній конкретизації національного виховання на основі народного календаря.

У розділі визначається також, що "педагогіка народного календаря бойків", представлена: 1) фундаментальними принципами виховання: природовідповідністю, культуровідповідністю, народністю; 2) основними підходами: народознавчим, особистісним, регіональним; 3) факторами виховного впливу: моральним, релігійним, естетичним.

Досягнення педагогічної мети у виховному процесі відбувається тоді, коли забезпечується адекватність засобів організаційних форм, методів, прийомів щодо змісту виховної роботи загальноосвітньої школи.

Досліджуючи зміст виховної діяльності у школах бойківського регіону на основі народного календаря, ми визначилися у тому, що народний календар бойків у цілому відіграє роль засобу національного виховання, а структурні його компоненти: свята, звичаї, обряди є певними конкретними напрямками виховної роботи, а також виступають засобами соціалізації учнів. У процесі функціонування народного календаря в родині, в інсценізації та театралізації народних свят (Святого вечора, Різдва, Великодня) у школі діти пізнають джерела народної духовної культури, визначають загальнолюдські та загальнонаціональні моральні цінності, засвоюють народне світобачення і світорозуміння, виховуються на ньому.

У виховній роботі з учнями на основі народного календаря бойків найбільш доцільно, на нашу думку, виділити такі основні види діяльності: а) пізнавальну; б) суспільно-гуманістичну; в) трудову; г) ігрову; виховні форми: а) науково-пошукову; б) туристсько-краєзнавчу; в) музейно-бібліотечну; г) культурно-просвітницьку; групи методів: а) інформаційні (бесіди, диспути, лекції, анкети, інтерв'ю); б) ігрові (народні ігри, іграшки, ігрища, забави). Сукупність всіх форм, методів, видів виховної діяльності адекватна змісту процесу виховання і забезпечує єдність взаємодії у вихованні педагогів, батьків та громадськості.

У розділі узагальнюється досвід національного виховання у школах бойківського регіону на основі народного календаря. Зібраний і проаналізований досвід національного виховання дозволяє зробити умовний поділ виховного процесу на два етапи. Перший етап запровадження національного виховання у педагогічний процес, що почався з кінця 80-х років і тривав як експеримент 3—4 роки, вважається початковим, організаційним.

Другий етап національного виховання (1993—1995 рр.) характеризується вже чіткою системою комплексного поєднання елементів морального, патріотичного, трудового, естетичного, фізичного виховання. Якщо на початковому етапі виховний досвід мав масовий характер, пов'язаний із загальним відродженням, і виявлявся насамперед у театралізації народних свят, звичаїв, обрядів, то на вищому етапі чітко виділяються його дослідницькі форми, методи і засоби.

Вивчення шкільної практики національного виховання учнів дало змогу зробити висновки про те, що в цілому робота в школах ведеться творчо, цілеспрямовано, триває пошук нових шляхів оптимізації виховного процесу. Використання народного календаря у різноманітних формах виховної діяльності сьогодні відбувається з певною чітко визначеною виховною метою. Школи реально відходять від безсистемності, "шароварності", кожна формує свій стиль, свої позиції, свої погляди на суспільні, ідеологічні, релігійні проблеми і події.

Удосконалення національного виховання у школах регіону на основі народного календаря потребує наукового обґрунтування практичної значимості цього надійного виховного засобу. Дослідницько-пошукова робота проводилася на базі Турківської середньої школи №2 (Львівська область) при цільовій допомозі педагогів Лепех Н. В. (учитель народознавства) та Мигаль М. М. (вчитель географії) з учнями 5—9 класів (молодший і старший підлітковий вік). Основними методами, які застосовувалися у ході педагогічного дослідження були: спостереження, дослідницька бесіда, анкетування, рангове оцінювання, аналіз звітної документації.

У процесі практичної реалізації різних видів виховної діяльності, (популяризаторської, науково-дослідницької, краєзнавчо-пошукової) використовується, розроблений нами, посібник "Вивчення народного календаря бойків у школі".

Матеріали посібника розраховані і спрямовані на проведення уроків народознавства, географії, краєзнавства, позаурочних форм виховної діяльності. Практичний результат використання народного календаря бойків і посібника у виховному процесі школи мав високу педагогічну ефективність, про що свідчать відгуки батьків, анкети, бесіди з учнями і вчителями. Школярі не лише вивчили календар, а й усвідомили важливість народних знань свого регіону для духовного розвитку власної особистості. Учні самостійно навчилися осмислювати дати народного календаря бойків, активно ділитися своїми знаннями з батьками, порівнювати народні звичаї і обряди минулого і сучасного, робити з усього висновки і узагальнення. З метою діагностики сформованості духовної культури учнів були визначені такі критерії: понятійний, регулятивно-моральний та емоційно-естетичний, показники яких вироблялися відповідно до освітньо-виховних можливостей народного календаря.

Рівні сформованості духовної культури

Таблиця 1.

Рівні духовної культури учнів	на початку дослідно-експериментальної роботи у відсотках	в кінці дослідно-експериментальної роботи у відсотках
високий	10,6	20,9
середній	53,4	66,1
низький	33,0	14,0

І. 20,9% учнів мають високий рівень духовної культури. Діти виховуються в родинях, де зберігаються особливі родинні традиції, культивується релігійне виховання, батьки є зразками у дотриманні моральних норм поведінки, певних етичних правил і законів. Учні виступають ініціаторами і організаторами виховних заходів, пов'язаних з народним календарем.

II. 66,1% учнів мають середній рівень духовної культури, оскільки виховуються в сім'ях молодшого покоління. Вони обізнані з нормами християнської моралі, добре вчаться, але не бачать щоденних зразків високої моралі вдома, не все засвоюють з того, що чувають у школі. З такими учнями важливо систематично працювати, підтримувати їх і тактовно коригувати їхню поведінку.

III. 6,0 % учнів мають низький рівень духовної культури хоча знають і розуміють практичне значення народного календаря. Низький рівень виховання в родині, негативна поведінка батьків (здебільшого тата) впливає на формування моральних якостей підлітка. Такі учні важко піддаються виховному впливу, хоч окремі з них бувають активними під час проведення виховних заходів на основі народного календаря.

У процесі проведення рангового оцінювання у 8—9 класах виявлено високий позитивний результат виділення учнями якості "людяність". у порівнянні з іншими загальноморальними цінностями. Відповідно, зокрема, 1/2; 48,9% відводять цій якості 1 місце; 40,5% учнів надають їй 3,4,5 місце; тільки 18,2% школярів визначають "людяність" на 7, 8, 10 місці. На основі цих результатів робилися відповідні висновки і надавалися методичні рекомендації батькам і вчителям щодо корекції виховного впливу.

Регіональний матеріал добре засвоюється і сприймається не лише в різноманітних урочних формах, а й в позаурочних, позашкільних виховних заходах. Вагому педагогічну результативність мають етнографічні експедиції, краєзнавчі

походи та екскурсії, які проводилися нами в Турківській середній школі №2. Пізнавальна мета такої туристсько-краєзнавчої виховної діяльності полягала в тому, щоб пройти стежками видатних діячів Бойківщини: І. Франка, М. Зубрицького, Ю. Кміта пізнати матеріальну і духовну культуру, яка органічно об'єднувала їх із рідним краєм, родом, родиною.

При узагальненні змісту пізнавальної, туристсько-краєзнавчої, науково-пошукової та інших видів виховної діяльності нами визначені основні шляхи ефективного використання народного календаря бойків у національному виховному процесі:

- систематичне вивчення і відтворення народних свят, звичаїв, обрядів, традицій бойків у шкільній практиці;
- використання найдоцільніших засобів, методів, прийомів педагогіки народного календаря у родинному вихованні;
- забезпечення взаємодії педагогічних впливів школи, сім'ї, громади з метою національного виховання учнів.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки і узагальнення.

На сучасному етапі розбудови української національної освіти відкриваються широкі можливості для систематичного застосування народного календаря бойків у виховному процесі на підставі того, що за змістом і характером він відповідає освітньо-виховним завданням школи. У його змісті знаходимо вироблений історично педагогічний механізм передачі позитивного досвіду народу молодшим поколінням у сфері відносин особистості із своїм етнічним середовищем.

Різнібічне висвітлення народного календаря бойків у етнографічному і педагогічному аспектах дає підстави розглянути як найширше використання його матеріалів у сучасній шкільній практиці. Теоретично проаналізовано і практично доведено, що народний календар бойків є вагомим засобом національного виховання у школах регіону і зумовлює сутність, мету і завдання виховного процесу.

Головними соціальними осередками, в яких здійснювалося виховання дітей і молоді на основі народного календаря бойків традиційно виступають сім'я та громада. У сучасній шкільній практиці найбільш високої результативності національний виховний процес досягає при чіткій взаємодії школи, родини та громадськості.

Єдність всіх виховних видів діяльності, форм, методів і засобів виховного впливу спрямовується на формування високої духовної культури особистості, що є основою національного виховання.

Аналіз експериментальних даних свідчить, що народні свята, обряди, звичаї, традиції бойків мають важливе пізнавальне і виховне значення. І тому досліджений народний календар бойків, його використання у виховному процесі сучасної школи є певним внеском у розвиток української педагогічної науки, зокрема однієї з її галузей — етнопедagogіки.

Виконане дисертаційне дослідження відображає розгляд народного календаря бойків як проблеми етнопедagogічної. Поза увагою залишився історичний, ідеологічний, природничий, філософський аспекти щодо визначення сутності, внутрішньої структури народного календаря.

На нашу думку, доцільно науково опрацювати народні календарі найближчих сусідів бойків-гуцулів і лемків. Тематами окремих досліджень можуть бути також виховні проблеми, педагогічні функції, освітньо-виховні можливості календарної обрядовості усіх регіонів України.

Основні положення дослідження відображені автором в таких публікаціях:

1. Михайло Зубрицький—народознавець і педагог //Рідна школа. — 1994, №3—4, с. 25—27.

2. Народний календар бойків і гуцулів //Літопис Бойківщини. — ЗСА. — Канада. — 1995, ч. 1/55/66), с. 60—69.

3. Стежками М. Зубрицького //Літопис Бойківщини. — ЗСА. — Канада. — 1995, ч. 1. /55/66), с. 12—17.

4. Страстний тиждень. Урок // Народознавство. — 1995, №21, с. 2, 8.

5. Світоч Карпатського краю. Життя і діяльність Михайла Зубрицького—народознавця і педагога // Основа. — 1993, 9 листопада, с. 6.

6. Стежками М. Зубрицького // Бойки. — 1995, №3/19-21/, с. 22—24.

7. Жолуді з дуба Івана Франка // Бойківщина. — 1995, №23/376/, с. 2—4.

8. Що каже календар? // Основа. — 1995, №15—16/99, с. 12/.

9. Народний календар бойків // Историчне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність: Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. — Київ: Край. — 1995, с. 138—140.

10. Методичні основи і практика використання народного календаря бойків у національному вихованні учнів // Українське народознавство і проблема виховання учнів: Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. — Івано-Франківськ. — 1995, с. 54—57.

11. Жолуді з дуба Івана Франка (національне виховання в родині Франків) // Свобода — Джерзі Ситі і Нью-Йорк. — 1995, 19, 20 грудня.

Lysak V. M. The application of the boiko folk calendar in the education process of modern school.

The Theses of Candidate of Sciences (Pedagogy) — 13.00.01 (Theory and History of Pedagogy), Institute of Pedagogy AcPs of Ukraine, Kyiv, 1996.

The author considers the application of the boiko folk calendar — the Ukrainian mountaineers in education of pupils. The essence, the educational possibilities of the folk calendar as one of the means of the national education of pupils were researched by the author.

The author also gives the scientific review of the methodical basis which contains the application of the folk boiko calendar in the modern education.

The author proved that boiko folk calendar, as a part of culture of the boiko ethnic group, is a vivid manifestation of its mentality.

Nowadays the boiko folk calendar is one of the most living means in the national education and plays a great role in the national pedagogical process in schools of the boiko region.

ЛЫСАК В. М. Педагогические аспекты народного календаря бойков, его использование в воспитательном процессе школы,

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 — теория и история педагогики, Институт педагогики АПН Украины, Киев, 1996.

Защищается этнопедагогическая проблема об использовании народного календаря бойков-украинских горцев в национальном воспитании учащихся. Рассматриваются сущность, структура, региональные особенности, педагогические функции и научное исследование народного календаря бойков. Приводится научное обоснование методических основ использования народного календаря бойков в современном воспитательном процессе.

Установлено, что народный календарь бойков как форма духовной культуры этноса является ярким проявлением его менталитета. В современном педагогическом процессе школ бойковского региона народный календарь является одним из действенных средств национального воспитания школьников.

Ключові слова:

народний календарь бойків, національний виховний процес, духовна культура особистості.

Підписано до друку 29.01.96. Облік.-вид. арк. 1.0. Формат
60x84/16. Зам. 51.

Наклад 100. МП "Україна-Віта". Безплатно.

447 006

AB 34.893

AB 34.893